

ARKIVUNDERSØGELSER

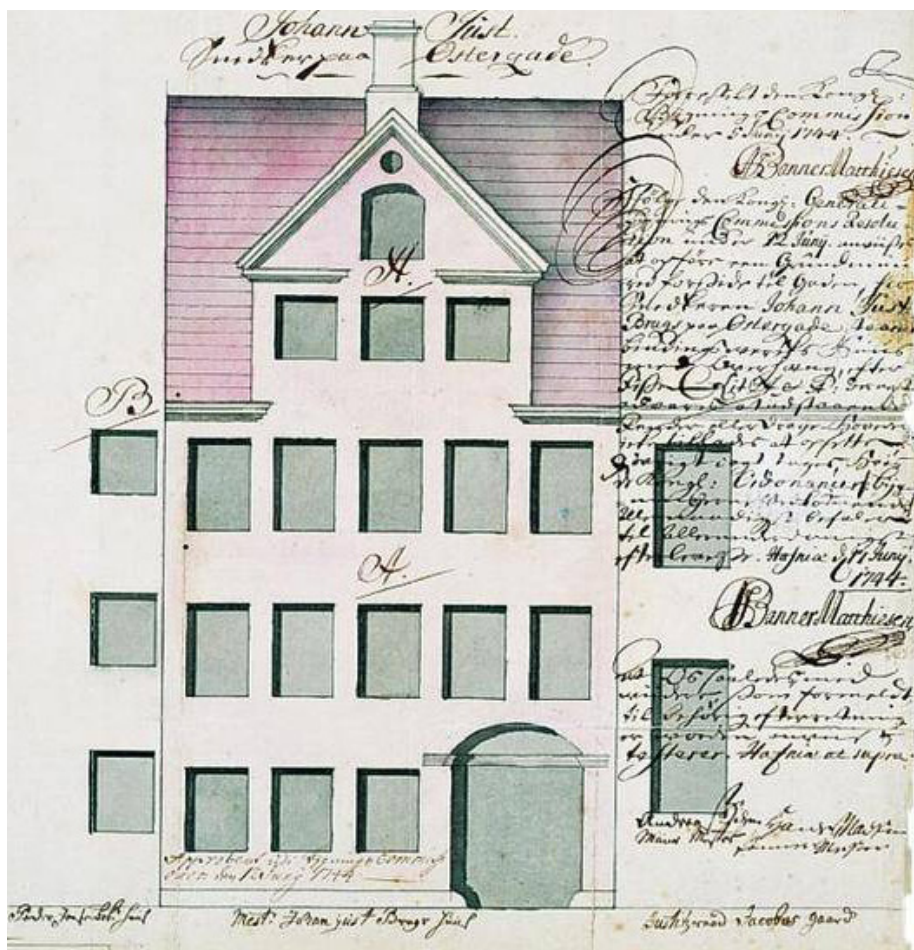
Ordet arkiv kommer af græsk archeion, der betyder rådhus. I romersk tid betegnede archivum dels det sted, hvor offentlige eller private dokumenter og breve opbevarede, dels selve samlingen. Arkiverne, offentlige og private, opstod som myndighedernes og storfamiliernes kollektive hukommelse, der rakte ud over den enkeltes liv. De var nødvendiggjort af krav om administrativ orden og bevisliggørelse. Den historiske forskning har i århundreder draget nytte af bevarede arkivers enorme mængde af oplysninger, der som regel er indsamlet med andet sigte end at skulle være historisk kildemateriale.

I danske arkiver er den nyere tids samlinger ret righoldige. Her kan den interesserede, der gerne vil skaffe sig viden om en bygning, f.eks. eget hus, finde oplysninger, der i heldige tilfælde kan gå tilbage til 1600 tallet.

Bygningsarkiverne dækker alle bygningsklasser fra kongelige slotte til landarbejderhuse og alle kategorier fra kirker til fabrikker. De særlige kirkelige arkiver er dog ikke behandlet i dette informationsblad.

Formål

En arkivundersøgelse af en bygning kan f.eks. sigte på at fastlægge opførelsesåret. I en mere udvidet form kan undersøgelsen også fortælle om husets tidligere indretning og brug. Denne viden kan være til stor fornøjelse og kan være en nyttig inspiration ved ombygninger og istandsættelser af ældre huse. De oplysninger der søges, kan foreligge

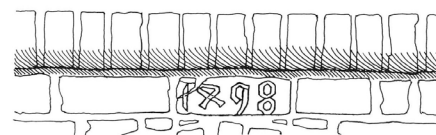

Ældre bygningstegning fra arkiv – formentlig fra bygningens opførelse, hvor man bl.a. ser tilpasningen til nabohusene. Beskrivelse og uddybninger er skrevet med gotisk skrift.

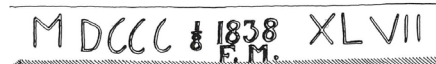
i skriftlig form eller kan bestå af ældre billeder, fotografier, kort og bygningstegninger.

Forundersøgelser

Det er nyttigt at se nøje på den udvalgte bygning, inden arkivundersøgelsen påbegyndes. Alle hovedmål bør kendes, ved bindingsværk også antallet af stolpefag. Skitsér også husets ruminddeling og synlige om og tilbygninger til det oprindelige hus. Selv om kun den meget kyndige vil kunne datere huse

Bygningsinskriftion på Holmens Klosters vestfløj, nuv. Brahetrolleborg, mursten med indriset årstal 1498.

Bygningsinskriftion fra Brobyværk Vandmølle, bryggersskorsten med årstal og initialer: 1/8 1838 FM (Falk Møller) og MDCCCXLVII (1847). Bygningen stod færdig inkl. skorsten i 1837.

og bygningsdele nogenlunde præcist alene ud fra stilhistoriske iagttagelser, bør man altid forsøge at indkredse tiden for opførelse og ombygning. Se Informationsbladene: Bygningshistoriske spor og Forberedelse af projektmateriale.

Trykte kilder

Bøger

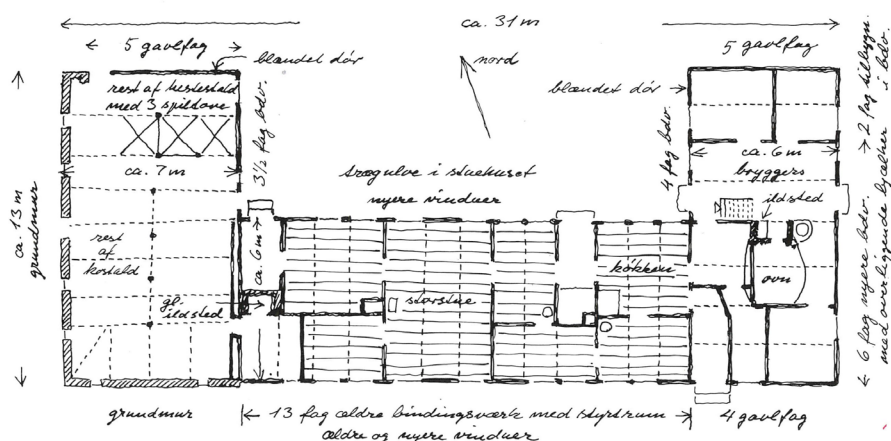
Undersøg, om der er oplysninger at hente i trykte kilder, som f.eks. arkitekturhistoriske værker, historiske årbøger, by og egnsbeskrivelser, registranter og speciallitteratur om særlige bygningsgrupper eller bygninger. Diplomatier, dvs. publicerede samlinger af arkivstof, kan være af uvurderlig betydning, når oplysninger søges om forhold før begyndelsen af 1700-årene.

Navnelister

Både de trykte kilder og arkivsagerne har ofte registre over personer. Derfor er en oversigt over ejere og brugere/fæstere undertiden nøglen til de andre oplysninger. Saml derfor disse navne, når de dukker op under arbejdet. Husk, at disse mennesker kan have præget huset.

Kildekritik

Alle oplysninger, som samles ved en arkivundersøgelse, bør efterprøves kritisk ved fornyede iagttagelser i huset. Dels kan arkivoplysningerne pege på forhold, som er blevet overset, dels må man selvfølgelig gøre sig klart, at arkivoplysninger kan være behæftet med fejl: unøjagtig angivelse af hovedmål, forkert optælling af faginddeling eller slet og ret forglemmelser og misforståelser. Huset selv er, med alt hvad det er præget af, det vigtigste holdepunkt for enhver

Planskitse ad tilbageværende dele af gården nr. 4 i Kaleko udført som forarbejde til arkivundersøgelse.

bygningshistorisk undersøgelse. Man skal naturligvis altid sikre sig, at arkivmaterialets oplysninger svarer til den nuværende bygning og ikke til en tidligere, med mindre de forsvundne huse indgår i undersøgelsen.

Arkiver og arkivfonde

Kun arkivfonde af mere almen interesse er medtaget i oversigten. Udeladt er f.eks. visse gamle arkiver som lensarkiverne, arkiver vedrørende kongelige slotte og militære anlæg, kirkelige arkiver og særlige arkiver vedrørende enkeltstående bygninger og institutioner. Arkivoversigten gør det muligt at indkredse et eller flere arkiver, der kan være nyttige til løsning af den givne opgave.

Landsdækkende arkiver

Rigsarkivet

Rigsdagsgården 9, 1218 København K, tlf. 33 92 33 10.

http://www.sa.dk/content/dk/om_statens_arkiver/organisation/rigsarkivet

Skatteregnskaber for købstæderne ca. 1670 1850, regnskaber vedrørende bygningsafgift i købstæderne 1803-1813, folketællinger 1787, 1801, 1834, 1840 m.fl.

Kort & Matrikelstyrelsen

Rentemestervej 8, 2400 København NV, tlf. 35 87 50 50.

www.kms.dk/Sepaakort/
Udskiftningskort fra landboreformerne og matrikelkort.

Erhvervsarkivet

Vester Allé 12, 8000 Århus C, tlf. 86 12 85 33.

www.sa.dk/content/dk/om_statens_arkiver/organisation/erhvervsarkivet
Brandforsikringsarkivalier 1826 1960 (fortrinsvis forsikringsprotokoller; udfylder delvist hullerne i landsarki-ernes samlinger), Dansk Tarifforenings arkiv (taksering af industri og lignende til brandforsikring), kreditforeningsarkiver (vurderingssager) og firmaarkiver (undertiden med materiale vedrørende bygninger). Nogle arkiver er delvist utilgængelige uden særlig tilladelse.

Nationalmuseet, Antikvarisk-Topografisk arkiv

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, tlf. 33 47 31 26

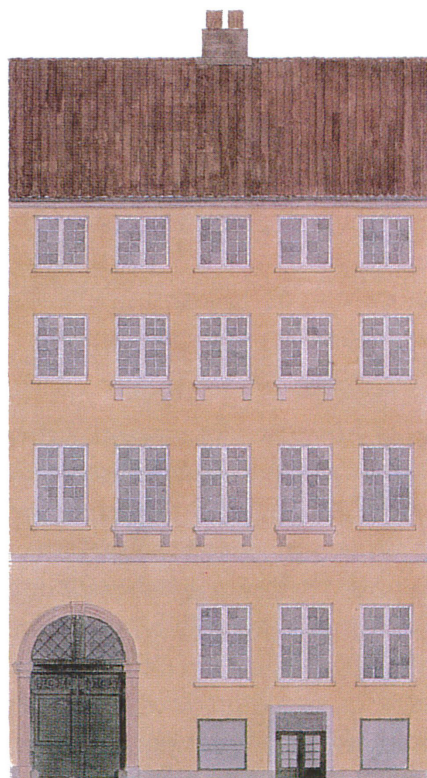
www.natmus.dk
Topografiske (egnshistoriske) samlinger vedrørende herregårde,

købstadshuse, præstegårde m.m.

Nationalmuseet, Danmarks Nyere
 Tids Billedarkiv
 Frederiksholms kanal 12, 1220
 København K, tlf. 33 47 34 06
 www.natmus.dk
 Topografiske samlinger vedrørende
 landhuse og købstadshuse.

*Det kgl. Bibliotek, Kort- og
 Billedafdelingen*

Søren Kirkegaards Plads 1, 1221
 København K, tlf. 33 47 47 47.
 www.kb.dk/da/kb/nb/kob/index.html
 Kort og billedafdelingen med
 topografiske samlinger og fotografier,
 Sylvest Jensens luftfotografier
 1936-89.

Strandgade 10 i København. Opmålingstegning fundet på Danmarks Kunstbibliotek.

*Danmarks Kunstbibliotek, Samlingen
 af arkitekturtegninger*

Kongens Nytorv 1, Postboks 1053,
 1007 København K, tlf 33 74 48 00
 www.kunstabib.dk/samlinger/studie/
 arkitektur.html
 Bogsamling

Studiesal- dansk Arkitektur

Transformervej 21b
 DK 2730 Herlev
 Tlf. 33744802
 Samling af arkitekturtegninger og
 fotografier, samt bøger.

Kulturstyrelsen

H.C.Andersens Boulevard 2, 1553
 København V, tlf. 33 74 51 00
 www.kulturstyrelsen.dk
 Arkiv over alle fredede bygninger.

*Kulturstyrelsen – FBB – Fredede og
 bevaringsværdige bygninger*

H.C.Andersens Boulevard 2, 1553
 København V, tlf. 33 74 51 00
 www.kulturarv.dk/fbb
 Database over alle fredede bygninger
 samt over bevaringsværdige bygninger
 der er udpeget p.t.

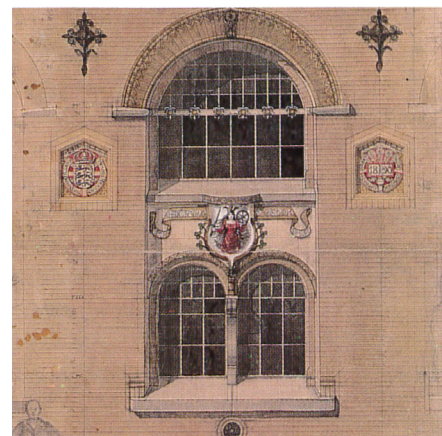
Regionale arkiver

*Landsarkivet for Sjælland, Lolland/
 Falster og Bornholm*

Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218
 KBH K, tlf. 33 92 33 10
 www.sa.dk/content/dk/om_statens_
 arkiver/organisation/landsarkiverne/
 landsarkivet_for_sjælland_lolland-
 falster_og_bornholm

Landsarkivet for Fyn

Jernbanegade 36, 5000 Odense C, tlf.
 66 12 58 85.
 www.sa.dk/content/dk/om_statens_
 arkiver/organisation/landsarkiverne/
 landsarkivet_for_fyn

Tegning af Hack Kampmann til Landsarkivet i Viborg, opført 1890. Danmarks Kunstbibliotek

*Landsarkivet for Nørrejylland (vedr.
 landsdelene nord for Kongeåen)*
 Lille Sankt Hans Gade 5, 8800 Viborg,
 tlf. 86 62 17 88.

www.sa.dk/content/dk/om_statens_
 arkiver/organisation/landsarkiverne/
 landsarkivet_for_norrejylland

Landsarkivet for Sønderjylland

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf.
 74 62 58 58.

www.sa.dk/content/dk/om_statens_
 arkiver/organisation/landsarkiverne/
 landsarkivet_for_sonderjylland

Landsarkiverne indeholder:

Amtsarkiver (brandforsikring ca. 1736 1800, dog 1740 1867 i Aabenraa, skiftevæsen, godsarkiver vedrørende statsligt gods), retsbetjentarkiver (skøde og pantevæsen, skiftevæsen, auktionsvæsen, ældste arkivalier ofte fra 1600 årene), kommunale arkiver, købstadsarkiver (brandforsikring indtil ca. 1870, bygningsvæsen ca. 1830 div. år, skattevæsen), branddirektoratsarkiver (landbygninger ca. 1800 div. år), godsarkiver (fæstevæsen, særlig efter 1719, skiftevæsen, synsforretninger, bygningsregnskaber m.m., varierende

fra gods til gods), diverse samlinger (topografika, kortsamlinger).

Lokale arkiver

Københavns Stadsarkivs Kort- og tegningssamling

Københavns Rådhus, 1599 København V, tlf. 33 66 23 70

www.starbas.dk/kort

Vurderingssager 1712 1952, målebrev 1702ff, kort og tegninger 1689ff (byen inden for voldene) 1771ff (udenbys kvarterer), den generale opmåling 1755, Geddes kort, Rawerts brandkort ca. 1800 (ukomplet), bygningsafgiftsprotokoller med grundtegninger ca. 1803 1858, H.U. Ramsings samlinger om københavnske ejendommers historie.

Københavns kommune – Center for Byggeri

Teknik- og Miljøforvaltningen

Center for Byggeri

Njalsgade 13, 2300 København S, tlf. 33 66 52 00

www.kk.dk

Byggesager efter ca. 1856 - afsluttede sager er normalt tilgængelige.

Københavns Bymuseum - Billedarkiv

Vesterbrogade 59, 1620 København V, tlf. 33 21 07 72

www.copenhagen.dk/dk/besog_museet/billedarkiv/

Samlinger af malerier, kort, tegninger, fotografier m.m.

- Kommunale byggesagsarkiver i
- Kommunernes tekniske forvaltninger.
- Dommerkontorer over hele landet
- Tingbogsoplysninger.
- Landinspektørkontorer over hele lande
- Kortsamlinger.
- Købstadsmuseer (bymuseer),

Lokalmuseer og hjemstavns museer samt lokalhistoriske arkiver Samlinger af billeder, fotografier, dokumenter m.m. Samlingerne rummer ofte fotokopier af vigtige arkivalier fra hovedarkiverne, f.eks. grundtakster og brandforsikringsarkiver.

Godsarkiver i privateje Fortrinsvis arkivalier fra nyere tid, som ikke er afleveret til landsarkiverne. Enkelte meget store arkiver findes. Arkiverne er normalt ikke alment tilgængelige.

Arkivernes brug

Alle offentlige arkiver har udarbejdet mere eller mindre detaljerede registraturer (oversigter) over arkivernes indhold. Disse kan undertiden købes på arkivet eller ses på Internettet. Der ydes gerne de besøgende udstrakt vejledning fra personalets side i at løse bestemte, veldefinerede opgaver og finde frem til foreliggende arkivalier. Trykte vejledninger i løsning af bygningshistoriske opgaver er undertiden udarbejdet af arkiverne.

Mange arkivalier er så benyttede, at de er kopieret, dels for at undgå nedslidning af originalerne og dels for at gøre det muligt for et større publikum at studere dem. Spørg derfor, hvad arkivet har stående af kopierede arkivalier, da disse meget benyttede sager gerne står fremme i læsesalene. Folketællinger og kirkebøger er lagt ud på internettet (www.arkivalieronline).

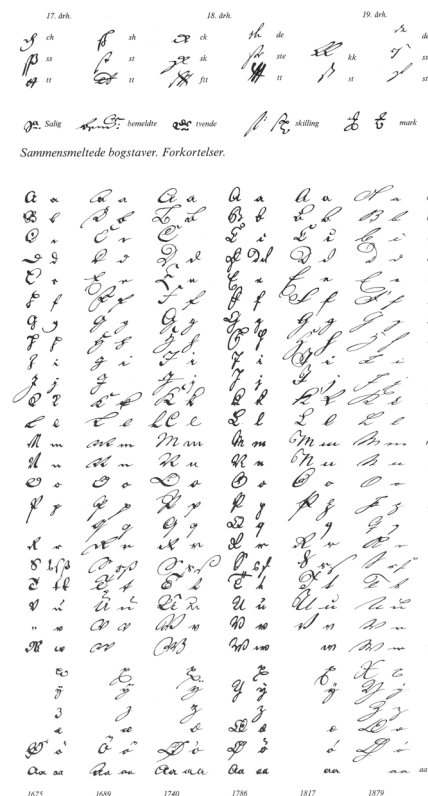
Flere og flere arkivalier er kopieret på mikrofilm og er herefter gerne tilgængelige i original. Arbejdet med

mikrofilm er forbundet med en del besvær, da man under søgningen ikke kan slå op som i de gamle pro-tokoller, men må køre gennem protokolsiderne fra mikrofilmens ene ende til den anden.

Læsning af arkivalier

Arkivaliernes skrift m.m.

Næsten alle arkivsager af ældre dato foreligger i håndskrift. Enhver håndskrift har sit særpræg. Nogle kræver stor tilvænning fra læserens side. Yderligere har man indtil sidst i forrige århundrede betjent sig af den såkaldte gotiske håndskrift. Det kræver træning at blive fortrolig med det gamle skriftbillede. Begynderen må tilegne sig bogstavernes

Skriveprøver fra tre århundreder.

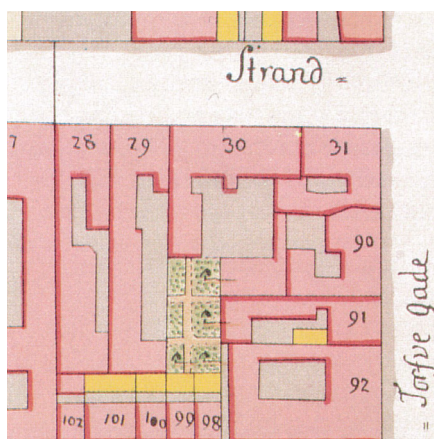
grundformer, som er gengivet på den afbillede skrifttavle i prøver, som spænder over 200 år. De viste bogstaver må tjene som vejledning, idet formerne ikke er ganske entydige og variationerne er talrige som skriverhænderne.

I håndskrifterne forekommer sammensmeltninger af bogstaver, hvoraf nogle gengives her. Atypiske former, som er opstået hos den enkelte under håndskriftens udvikling, støder man også på.

Forkortelser har man brugt ganske som nu, men der er nogle særlige, som skal læres, fordi de ikke anvendes i moderne skriftsprog. Streg over et bogstav, som regel m, betyder fordobling, altså mm. Forkortelser af formen bemte (bemeldte) vil oftest fremgå af sammenhængen. Forkortelser for møntsystemets mark og skilling fremgår af skrifttavlen, for rigsdaler er forkortelsen Rd.

Retskrivning, sprogbrug, tegnsætning

Retskrivningen var med hensyn til brug af store bogstaver som før ændringen i 1948, hvor man afskaffede stort begyndelsesbogstav ved navneord. Der herskede dog ingen konsekvens i praksis, og stavningen lader meget tilbage at ønske. Heller ikke i brugen af dobbelt og enkelt konsonant er der konsekvens. Et "kamer med Mallede væge" ses ofte. Til gengæld er visse ældre sagers ortografi (retskrivning) overdådigt spækket med dobbeltkonsonanter, f.eks.: "alldiellis haffuer affhendtt" for "aldeles har afhændet" osv. Dobbelt vokal er meget udbredt, f.eks. "Steenhuus".

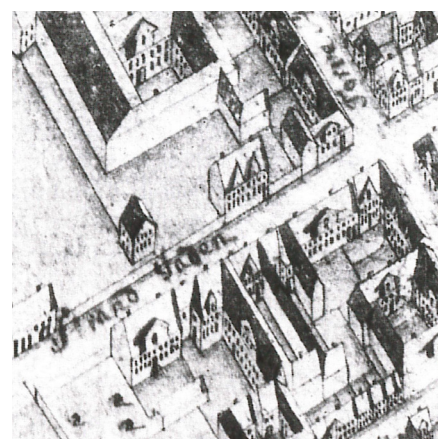
Geddes Kort 1757, udg. af Københavns Kommunalbestyrelse 1940. Udsnit af kvarterkort Christianshavn med ejendommen r. 29, strandgade 10

Mærkelige, nu forældede gloser forekommer, dog normalt ikke i totalt meningsforstyrrende omfang. Fremmedord af især latinsk og fransk herkomst ses tit og er altid skrevet med afvigende skrift, som svarer ret nøje til vor tids skrift. Dette gælder også person og stednavne. Fremmedord er ofte fuldstændig forkert stavet. Tegnsætningen er præget af den største vilkårlighed. Ofte mangler tegnene helt, selv hvor deres fravær faktisk er meningsforstyrrende. Alt dette skal man ikke lade sig gå på af, det er morsomt at finde ud af meningen.

Virker et ord ulæseligt, læs da videre. Bliv fortrolig med skriverhånden. Vend tilbage til stedet, der pludselig kan fremstå klart og indlysende. I svære tilfælde kan man altid søge hjælp hos en kyndig på arkivet.

Eksempler på undersøgelser

Et købstadshus i København: På landsarkivet for Sjælland (nu i Rigsarkivet) bestilles brandtaksationerne på ejendommens

Geddes eleverede kort 1761 samme udsnit.

matr.nr. Man får udleveret et omslag, der indeholder samtlige taksationer fra husets opførelse, fra oprettelsen af den almindelige brandforsikring af københavnske ejendomme i 1731. Forsikringsordningen blev foranlediget af hovedstadens brand i 1728. Kort over de tre store brande i 1728, 1795 og 1807 er f.eks. gengivet i bogen: København fra Bispetid til Borgertid, 1947.

De tidligste taksationer er kortfattede, men hen imod år 1800 bliver de meget detaljerede. Fra byens genopbygning efter branden i 1795 og 1807 er der mange eksempler på, at husene er taksareret to eller tre gange under opførelsen. Brandtaksationerne kan suppleres med Københavns Stadsarkivs arkivalier, hvoraf især vurderingerne må fremhæves som gode bygningsbeskrivelser. De ældste er langt mere detaljerede end de tidlige brandtaksationer. De bestilles på ejendommens matr.nr.

Kortmaterialet i den generale opmåling 1755, Rawerts brandkort ca. 1800, hvor trapper er indtegnet, og bygningsafgiftsarkivets tegninger

Ildebrandshus i København

Købstadshuse i Nysted

fra tiden efter ca. 1800 er meget oplysende. Den generale opmåling er grundlag for stadskonduktør Geddes kort fra 1757 (udgivet 1940 og 2010) og hans eleverede (fugleperspektivlignende) kort fra 1761, udgivet af Bergiafonden 2002.

For alle ejendomme inden og uden for voldene opført efter 1856 er kommunens byggesagsarkiv

det fyldigste arkiv. Man bestiller byggesagerne på matr.nr. For ældre ejendomme foreligger her ombygningssager, bl.a. med tegninger af nu ændrede forhold. Komplettering af byggesagsarkivets tegninger kan ske gennem billed og tegningssamlinger (se arkivoversigten).

Undersøgelser af københavnske huse, der er ældre end 1728 (en

del på Christianshavn og et fåtal i byens andre kvarterer) kan udstrækkes til tiden før 1728 gennem Stadsarkivets vurderinger, målebøger og målebrev. På Rigsarkivet findes en righoldig samling af københavnske skatteregnskaber, hvor det i heldige tilfælde er muligt at finde helt præcise oplysninger om byggeår, bl.a. i regnskabsbilagene. Det bemærkes, at disse undersøgelser byder på store vanskeligheder.

Navnelisterne er uundværlige nøgler til skatteregnskabernes oplysninger. De findes i H.U. Ramsings efterladte papirer på stadsarkivet. En del af hans undersøgelser er udgivet under titlen Københavns Ejendomme 1377-1728. Ramsings arbejde vedrører først og fremmest ejendommenes historie og er bl.a. uundværligt for den, der ønsker viden om det nuværende hus' forgængere, grundens historie og dens ejere.

Bygningsbeskrivelser kan i visse tilfælde findes i landsarkivets skiftedokumenter, der kaldes konceptskifter, og som er bevaret fra 1681. De spredt bevarede, egentlige bygningsbeskrivelser kan være meget detaljerede. Skifternes væsentlige indhold af bygningsoplysninger er imidlertid omtalen af husenes enkelte rum i de såkaldte forseglingsforretninger, hvor boets effekter sikres mod uretmæssig fjernelse ved plombering af udvalgte rum. I den efterfølgende fuldstændige boopgørelse, opgjort i overværelse af alle implicerede parter, gennemgås huset på ny rum for rum med sit fulde inventar. Endelig kan skiftet afsluttes af en auktionsforretning, der afholdes i huset. Oversigterne udarbejdedes normalt ikke ved privat skifte.

Grundens historie kan godt give et bidrag til bygningshistorien, især i tilfælde hvor gadelinien eller skel mod nabogrunde ændres og giver plads for ny bebyggelse. Stadsarkivet og Landsarkivet har udarbejdet vejledninger, der er en hjælp ved den slags supplerende undersøgelser. Skattemandtaller, dvs. lister over byens borgere og deres skattegrundlag opregnet gade for gade, kan fortælle, hvornår en grund går fra ubebygget til bebygget tilstand, f.eks. efter en bybrand.

Et købstadshus i provinsen

De forskellige arkivaliers brugbarhed er beskrevet i landsarkivernes vejledninger. Hvis de er udsolgt, kan de lånes på det pågældende arkiv.

En særlig grundig vejledning er udarbejdet af arkivet i Aabenraa. Den har stor værdi, da arkiverne i de sønderjyske landsdele på grund af de historiske betingelser er vanskeligere at arbejde med end arkiverne i det øvrige land. Bykort og billedsamlinger kan være væsentlige og bør ikke overses.

For provinsbyernes gamle huse er brandforsikringsarkivalierne i landsarkiverne som altid den fyldigste kilde. Arbejdet med taksationerne er vanskeligere end for Københavns vedkommende. Byerne blev nemlig beskrevet under et, kvarter for kvarter, gade for gade. Det skete for de sjællandske byers vedkommende i 1736 i amtsregi, i de sønderjyske landsdele i 1740'erne, og for alle byers vedkommende fra 1761 med ca. 10 års interval indtil 1867 i de kommunale branddirektorater (magistratsarkiver).

Købstæderne har næsten uden undtagelse været brandhæret flere gange. Det er vigtigt at finde

Landhus i Nordby på Samsø

ud af, om huset ligger i et sådant brandområde. I de fleste af de mange byregistranter, der er udarbejdet af bl.a. Nationalmuseet og Skov- og Naturstyrelsen, er der gjort mere eller mindre grundigt rede for brandområderne. I nogle tilfælde er der også udarbejdet ejerlister. Disse registranter skal naturligvis konsulteres. Skalk har i hæftet 1974 nr. 5 et Katastrofekort med oprensning af bybrandene.

Husene opsøges i brandtaksationsprotokollerne under ejerens navn, og ejerlisten er derfor god at have. Dog kan et hus, når det én gang er fundet et sted i protokolrækken, let genfindes i den foregående eller efterfølgende protokol. Forsikringsprotokollerne indeholder oplysninger om ejerne, brugbare til opbygning af ejerlister. Notér endvidere forsikringsnummeret, da det følger huset. På Erhvervsarkivet findes en betydelig samling af forsikringsprotokoller fra købstæderne. De dækker gerne perioden efter 1870.

Som for hovedstadens vedkommende er også bygningskatarkiverne fra 1802 gode, dog mangler tegningerne. Rigsarkivets og magistratsarkivernes førnævnte skatteregnskaber er også værdifulde for provinsbyernes ældre bygningshistorie, men de er svære at benytte, da der bl.a. er et stort identifikationsproblem. Skattemandtallerne er udarbejdet under en rundgang i gaderne, som i brandforsikringsprotokollerne, gerne den samme rute hver gang. Gadenavne mangler dog ofte, og husene kan derfor kun findes på ejernavnene.

Kort- & Matrikelstyrelsen. Opmåling af landsbyen Kaleko. 1810. Bemærk gården nr. 4 med gårdfæsterens navn Ole Rasmussen og Kaleko vandmøllen nr. 5

Kun få provinsbyers grund og ejerforhold er undersøgt på samme måde, som Ramsing har gjort det for Københavnsvens vedkommende. Har man imidlertid ejerlister, kan skiftearkiver benyttes for provinsbyernes huse, ganske som nævnt under København. Ejendommens blad i tingbogen kan give oplysning om ejere for de senere årtiers vedkommende.

Et hus i landdistrikterne

Brandforsikringsarkivalierne er som altid de fyldigste. Brandforsikring på landet blev organiseret senere end forsikring i byerne. Enkelte bygninger blev dog tidligt forsikret i private, eksklusive selskaber for det store landbrug. Ejendomme af enhver slags blev forsikret under købstadsordningen i sidste fjerdedel af 1700 tallet. De bevarede taksationer findes i amtsarkiverne og er ofte fremragende materiale. De store landbrugsejendomme, de nordsjællandske landsteder, møllerne osv. er som regel lette at finde frem til i registraturerne, men for den almindelige lille ejendom vil fæsternes/ejernes navne være en nødvendig nøgle.

Efter oprettelse af Den almindelige Brandforsikring for landbygninger af 1792 organiseredes administrationen i branddirektorater, der oprettede forsikringsprotokoller efter nogenlunde ensartede principper, topografisk ordnet, gerne med et blad for hver ejendom. Er det først fundet, har man her henvisning til de kronologisk indførte taksationer i brandtaksationsprotokollerne, der efter 1858 kaldes sognetaksationsprotokollerne. Man kan også udarbejde en nogenlunde fyldestgørende ejer og fæsteliste. Forsikringsnummeret og det gældende

matrikelnummer indført i 1844 er en sikker identifikation. Taksationer og synsforretninger kan suppleres med opmålingen til bygningsskat, der for landejendomme indførtes i midten af 1800-tallet. Målangivelserne er her gerne mere udtømmende end i taksationerne. På det ældste kortmateriale i Kort og Matrikelstyrelsen kan ejendommene som regel uden vanskelighed identificeres. Kortene har nyttige oplysninger om ejere og fæstere. Med navnet på en gårdfæster kan man gå i godsarkivernes fæsteprotokoller og finde brugernes fæstedokument. Bemærk, at navneregistre er ordnede efter fornavne.

Af fæstebrevet vil navnet på den afgæede fæster fremgå, og således kan en liste over fæstere gerne uden større vanskelighed føres tilbage til 1719, hvor fæsteprotokollerne blev anlagt. Er registre indrettet dertil, kan man også søge fremad i tiden. Til protokollerne kan der være bilag med meget værdifulde synsforretninger over husenes tilstand ved den gamle brugers fratræden. Ejerforhold m.v. for nyeste tid kan opsøges på tinglysningkontorerne, hvor ejendommens folie/tingbogsblad oplyser om samtlige ejerskifter, frasal, pantehæftelser og servitutter.

Undertiden udarbejdede man på godserne syn over det samlede fæstegods. Disse synsforretninger kan være righoldige og kan være ældre end de ældste brandforsikringsarkivalier. Det samme gælder skiftesagerne, der søges på navn, og som kan indeholde oplysninger om bygningernes indretning. Det omtalte materiale er som regel fyldestgørende til belysning af de

almindelige landejendommens historie, idet langt hovedparten af de gamle landhuse ikke er over 150 år.

Industriens bygninger

De fleste danske industribygninger er opført inden for de sidste par hundrede år. I København vil byggesagsarkivet som regel give fyldestgørende oplysninger om byggeår m.m. For hele landet er brandforsikringen hovedkilden. Som følge af den industrielle udvikling blev det svært for branddirektoraternes forsikringsfolk at tariffere/taksere industrianlæg. I 1896 oprettedes derfor Dansk Brandforsikrings Forening, også kaldet Dansk Tarifforening, hvor industribygninger og deres inventar og maskineri kunne takseres af kyndige folk. Arkivet, der opbevares i Erhvervsarkivet, rummer helt fremragende materiale til belysning af industrielt byggeri, men der kræves særlig tilladelse til at benytte materialet.

Generelt for alle ejendomme

Kreditforeningsarkiverne i Erhvervsarkivet kan ofte supplere andre beskrivelser fra ca. 1850 og senere. Østifternes Kreditforenings store arkiv er vanskeligt tilgængeligt på grund af den anvendte systematik, som forudsætter, at ejernes navn og tidspunktet for lånets optagelse er kendt. Ellers kan lånesagen ikke opsøges i journalprotokollerne, der rummer nøglen til vurderingerne. Ejendommens tingbogsblade, både de aktuelle på dommerkontorerne og de ældre i landsarkiverne, skal altså konsulteres forinden. Lånesagerne indeholder dels bygningsbeskrivelser og dels i visse tilfælde plantegninger. De kommunale byggesagsarkiver kan

være gode, men oprettelsestidspunkt og dermed arkivernes indhold varierer stærkt.

Bemærk, at BBR registrets oplysninger om byggeår i vid udstrækning er upålidelige. I visse tilfælde kan arkivundersøgelser være vanskelige. Enorme aflejringer skal undertiden gennemses. Dage kan gå uden nævneværdige fund. Så meget større er glæden, når det gode fund gøres.

Husk, at det altid vil være svært at få det hele med, de sværest tilgængelige oplysninger findes normalt kun ved tilfældigheder. Stop derfor undersøgelsen, når de væsentligste arkivgrupper er gennemgået. Velkommen til de tyste læsesale. Og til slut en advarsel: Arkivarbejde er vanedannende!

LITTERATUR

Litteratur

Dansk Historisk Bibliografi (dækker indtil 1976 med visse lakuner).

Dansk Lokalbibliografi, Fyns Amt, 1983.

Trap Danmark, 5. udgave (litteraturhenvisning under artikler). Københavns Bibliografi, 1960.

Københavns Ejendomme, Øster, Strand, Snarens, Vester, Nørre, Klædebo Frimands, Købmager og Rosenborg kvarter, H.U. Ramsing: 1943-1996.

Særlige vejledninger

Brandforsikringsarkivalier for Købstæder og landbygninger indtil ca.

1872, Landsarkivet for Sjælland, 1967. Bygninger og grunde, vejledning vedr. Stadsarkivets samlinger, E. Skall: 1989.

Ejendomshistorie, katalog, J. Andersen: Landsarkivet for Sjælland, 1976.

Ejendomshistorie i Nordslesvig, L. N. Henningsen: Aabenraa 1983.

Hvordan benytter man kilderne i Rigsarkivet til belysning af ejendomshistorie på landet? P. Korsgaard: Rigsarkivet 1981.

Kilder til Landejendommenes Historie i Landsarkiverne, Arkivserien nr. 18, E. Christensen Dalsgaard: 1982.

Kilder til Købstadsejendommenes Historie i Landsarkiverne, Arkivserien nr. 20, H. Damgaard: 1983.

Links

Information om Bygningsbevaring www.kulturstyrelsen.dk/information-om-bygningsbevaring/

- Bygningshistorisk undersøgelse
- Farveundersøgelser
- Forberedelse af projektmateriale
- Økonomisk styring og gennemførelse af istandsættelser
- Bygningsregistrarer 1961 - 2007

KOLOFON

Titel

Arkivundersøgelser

Oplæg

Tekstoplæg og illustrationer, Jens Chr. Varming, arkitekt m.a.a.
Fotos: Center for Bygningsbevaring

Copyright, redaktion og udgiver
Kulturstyrelsen, Kulturministeriet

Opdateret

Maj 2012 / Søren Vadstrup, arkitekt m.a.a./ Center for Bygningsbevaring

Yderligere oplysninger

Kulturstyrelsen
H. C. Andersens Boulevard 2
1553 København V
Telefon 33 73 33 73